

Fotografija iz Arhiva Odsjeka za povijest hrvatske književnosti HAZU

Josip Kosor.

JOSIP KOSOR

ZANEMARENI GIGANT HRVATSKE LITERATURE

*Dva puta je bio kandidat za Nobela, drame su mu igrane po cijeloj Europi, družio se s Meštrovićem, Trockim, Kranjčevićem, Račićem, Becićem i važnim europskim piscima, živio je u Beču, Münchenu i Londonu, a sada ga je iz zaborava izvukao Paolo Magelli predstavom 'Žena'.
Piše Ivan Živković
Foto Profimedia*

Pitanje je klasično: Tko je bio Josip Kosor? Dok ga iz naftalina nije izvukao Paolo Magelli i postavio ga na nacionalne teatarske daske, bio je mrtav pisac kojeg se tek rijetko izvodilo - nikada od kad je samostalne Republike. A za njegova spisateljskog vrhunca, u 20-im godinama, drame Josipa Kosora igrane su po europskim teatrima. Mladenačka ambicija ga je iz provincije katalpurala u srž te Europe, ravno u salone i klubove, njen mozak i njenu dušu, da bude dio visokoga kulturnog društva pa da razmišlja i da se osjeća kozmopolitski. Upijao je trendove pa i pisao u skladu s njima te tako stvarao hrvatski ekspresionizam koji će korespondirati s europskim. Spominje se da je Kosor dva puta slovio za kandidata za Nobelovu nagradu. O njegovim životnim putovima i impresijama svjedoče autobiografski i memoarski tekstovi. Kroz njih upoznajemo jednog provincijalnog mladića koji s totalnim respektom, pa i strahopoštovanjem, pristupa važnim ljudima europskoga kulturnog miljea. Družio se s Meštrovićem, Kranjčevićem, Vidrićem, Račićem, Becićem, pa s velikim književnicima tog doba: Stefanom Zweigom, Hermanom Bahrom, Stanislawom Przybyszewskim, dok je u Rusiji posjetio i Maksima Gorkog. Izuzetno su važna bila Kosoru ta velika poznanstva, kao da je osjećao da s njima raste u njihove umjetničke okvire. Svi ti autobiografski, memoarski, dijaloški i poneki putopisni tekstovi sabrani

Radnja Kosorove drame 'U Café du Dôme' - prema kojoj je, uz eponimsku 'Ženu', Magelli postavio predstavu u HNK - odvija se u razdoblju između dvaju ratova u čuvenoj pariškoj kavani

u izdanju Ex Librisa iz 2015, lišeni su literarne umještosti i nemaju nikakve književne vrijednosti.

Josip Kosor je rođen u dalmatinskoj zagori, u selu Trbounju pored Drniša. Iz tog kraja u život odnosi tek prezime i poneke slike djetinjstva, jer su mu bile tek tri godine kad se s obitelji preselio u slavonsko selo Otok kod Vinkovaca. Rodno mjesto i svoje dalmatinske korijene će stalno spominjati, ali to je kraj koji nije upoznao i koji ga nije formirao. Iz iste loze, inače, potječe i bivša hrvatska premijerka Jadranka Kosor. Josip je bio stric Jadrankina oca, s kojim ona nije imala nikakav odnos. Kosora je bilježila Slavonija, ravnica, atmosfera tamošnjeg sela i duh slavonskih ljudi. Njegovo najbolje djelo, "Požar strasti", ekspresionističko je poniranje u te slavonske duše, gdje ih Kosor polarizira na dobro i zlo. Kritičari i teoretičari su tu dramu okarakterizirali kao početak ranog ekspresionizma koji će se dalje razvijati kroz Krležu, Begovića i samog Kosora.

U Otoku je završio pučku školu, opisao se pa je odmah uskakao u pisarsku službu. S navršениh 18 godina nastavlja pisarstvo pa za službom odlazi prvo u Tuzlu, a potom u Mostar. Napokon, sa 23 godine dolazi u Zagreb i zapošljava se u pisarni odvjetnika Ferde Šaje u Jurišićevoj 8. "Za Zagrebom sam iz pokrajine silno čeznuo", piše u njegovim memoarima. Tu je u iznajmljenim sobičima počeo pisati svoja književna djela: prve drame i novele. Zagreb Kosoru razvija kulturne i umjetničke interese pa ga onda oni ganjaju dalje. Sniva i čezne o velikim europskim centrima, kao o Zagrebu nekad iz slavonskog sela i bosanskih kasaba. Odlazi prvo u Beč, naravno. Ondje se odmah druži s Ivanom Meštrovićem kojeg je život u najranijoj dobi vodio istom trasom kao i Kosora, ali suprotnim pravcem - on se samo igrom slučaja rodio u Slavoniji, a odrastao je u Otavicama, selu drniškog kraja. Pošto je naučio njemački, Kosor se upoznao i sprijateljio sa Stefanom Zweigom, velikim austrijskim piscem koji će kasnije, kad je Hitlerov nacizam 30-ih godina razjapio ralje, a Zweig će, prepoznavši veličinu tog zalagaja, po-

bjeći, prvo u London, onda kratko u New York, pa konačno u Brazil gdje će, kako je pisao, upasti u tešku depresiju zbog užasa nacizma u Europi, da bi 1942. personalno kapitulirao počinivši samoubojstvo. Zweig je prije svih tih užasa koji će snaći njegovu Austriju, Europu, židovski narod i njega samog, još i prije općeg masakra I. Svjetskog rata, u Beču, europskoj prijestolnici na zalasku velikog carstva, Kosora uveo u visoke umjetničke kružoke bečkih kavana.

Utim društvima Kosor gura svoje drame pa se na njih zakačio pisac i redatelj, ali prije svega jedan od važnijih tadašnjih kritičara u Europi, Hermann Bahr koji je dramu "Požar strasti" poslao u Residenztheater u Münchenu i Hoftheateru u Mannheimu. To su bila dva dvorska teatra i oba su prihvatila Bahrovu preporuku pa su jako brzo uprizarili "Požar strasti".

U Beču Kosor ostvaruje upečatljivo i važno prijateljstvo s pjesnikom Silvijem Strahimirov Kranjčevićem. Prvi put su se susreli u kavani Arkaden 1906. Kosor u memoarima, opčinjen Kranjčevićem, opisuje taj dan, kako su zasjeli u Arkadenu i pili: "bijelu kavu sa pjenom debelom tri

prsta, koja je kipila preko ruba čaše..." Nadalje Kosor opisuje atmosferu u kavani: "Oko nas je šumio život kavane, gusto posjećene, ponajviše razgovorom jugoslavenskih akademičara, pucketao, ciktao, praskao smijeh bečkih djevojaka..." Za stolom im se onda pridružuju Ivan Meštrović i supruga mu Ruža, opisuje Kosor, pa zajedničko druženje nastavlja uz jelo i piće. S Meštrovićem je Kosor Kranjčevića posjećivao i u posljednjim danima života na bečkoj Poliklinici. Rastući u tim bečkim krugovima, pod utjecajem Meštrovića i Kranjčevića, te onih, kako kaže, kavanskih glasova jugoslavenskih akademičara, Kosor se inficirao jugoslavenskom idejom. U Beču doživljava začecje

**OD SVIH SUSRETA S VELIKANIMA
 PISANE RIJEČI, KOSOR JE NAJVIŠE BIO
 IMPRESIONIRAN MAKSIMOM GORKIM**

Josip Kosor sa suprugom Ivankom Wenedikter Mitrović (gore): od godine 1938. pa sve do svoje smrti 1961. godine Kosor je s Ivankom živio u Dubrovniku, u vili Tamarix na Lapadu (gore lijevo); druženje u vili Dalibor 1900. godine: slijeva nadesno Branko Vodnik, Josip Kosor, Viktor Car Emin sa suprugom i Mihovil Nikolić (lijevo)

koje će se u njemu razvijati cijelog života po europskim metropolama, družeći se s autoritarnim ljudima slavenske formativne misli. Vrhunac će ga zateći u Londonu gdje ga je Meštrović uveo u društvo oko Jugoslavenskog odbora. Prije te epizode u Londonu i svih ostalih europskih metropola, nakon Beča, Kosor odlazi u München, grad koji će ga sa svojom umjetničkom atmosferom tog doba totalno opčinuti.

Nitko u Münchenu od umjetničkog svijeta, od boema i sansculota nije gladovao. Gostoprivnih domova i darežljivih patrona bilo je na pretek... A osobito među njima isticao se i odlikovao "Panzion Fuhrmann", kojeg sam ja vrlo dobro poznavao i u njemu se hranio i stanovao, a i o njemu pisao... "U tom pansionu prenoćite i hranilište pronalaze i brojni južnoslaveni. Među njima i slikar Josip Račić, čiji lik Kosor neumjerno slavi: "...naš ženijalni sa rembrandtskom i sveslikarskom inspiracijom, vječno neprežaljeni Josip Račić, drug i prijatelj kakav se susreće samo u najvišoj, superiornoj umjetničkoj sferi i svepsihičnosti, kojom je odisao tako uni-

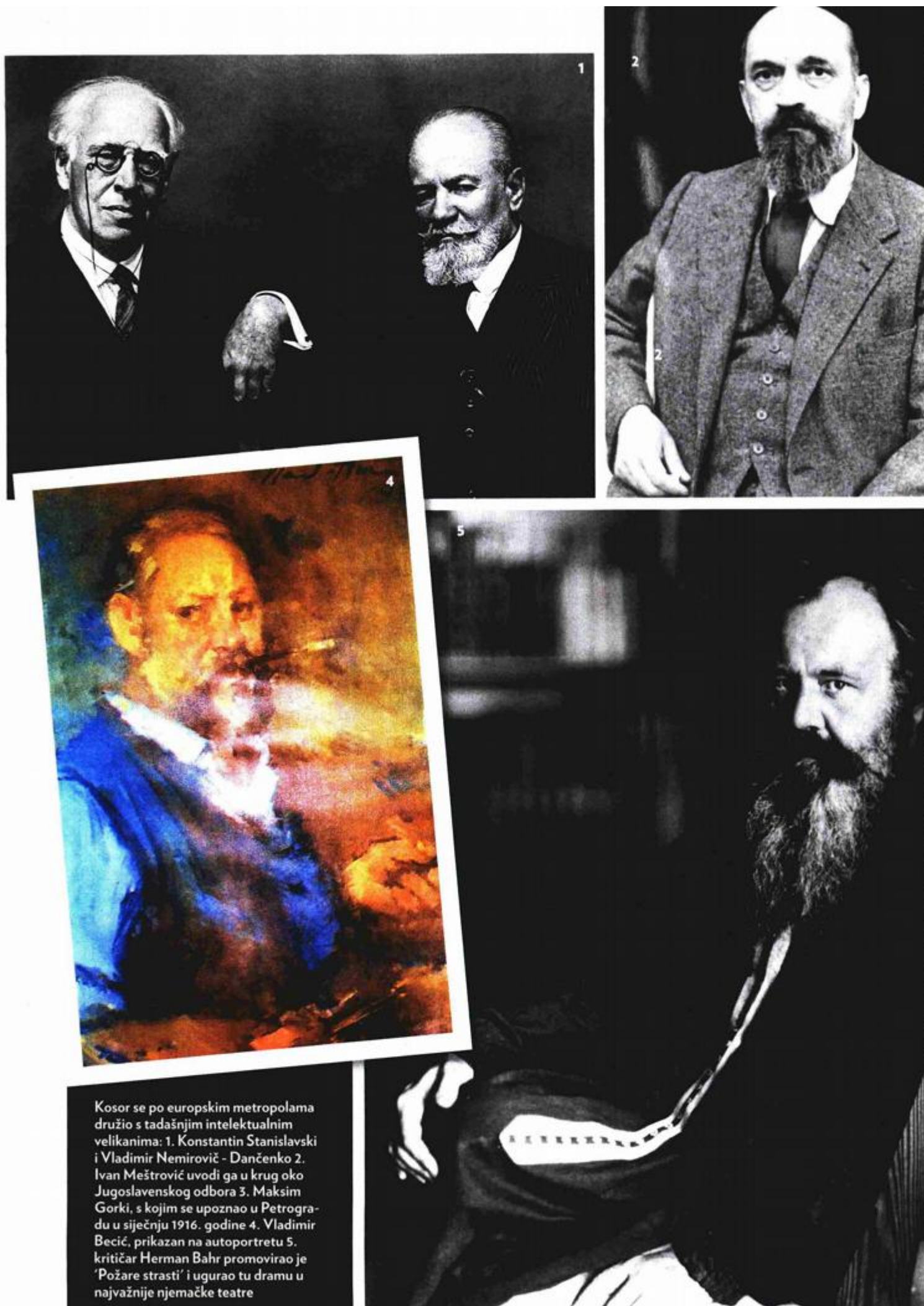
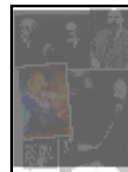
verzalno München i privlačio neodoljivim čarom." Kao izrazitu životnu čast, Kosor navodi što ga je Račić portretirao u ateljeu slikara Vladimira Becića. Taj portret je Kosor s još nekim važnim stvarima ostavio u Beču kod Meštrovićeva šogora, da mu ga ovaj sačuva dok ne prođe taj Veliki rat pred kojim je Kosor, da ga ne mobiliziraju i da ne završi na frontu u austro-ugarskoj vojsci, pobjegao u Švicarsku. Tih ratnih godina je putovao europskim gradovima izbjegavajući ratna stanja: Zürich, Ženeva, Pariz, London, Bergen, Stockholm, Petrograd, Kijev, Odessa, Moskva pa opet Petrograd, London, Pariz i poslije Toulon, Bizerte, Dubrovnik pa na kraju i Beograd.

U Beograd se, govori Kosor, zaputio da: "...odahnem od presilnog, vatrenog, ratnog, putnog, tu i tamo 'bježajnog' ritma, trke i sveuzbuđenja..." Kad je ta nemila makljaža Velikog rata prestala pa nakon što se još malo sve friško poslijeratno primirilo, Kosor se zaputio u Beč kod Meštrovićeva šogora Kleina da pokupi košaru sa stvarima među kojima su bile neke važne mu knjige, poneki rukopisi i, od svega

mu najvažnije, portret njegova lika iz Račićeva kista koji ga je činio važnim. Kad je pronašao Kleina, ovaj ga je šokirao rekavši mu da je u strahu da unutra ima nešto važnog i za njega kompromitirajućeg, tu cijelu košaru spalio, a s njime i portret velikog slikara.

München je grad u kojem je Kosor najviše uživao. Ondje je upoznao Račića pa izlazio s njime po pivnicama i upijao slikarove životne utiske koje je stjecao švrljajući Europom. München kao stanište inspirativnog društvenog života odabiru već spomenuti Becić te kolege mu Kraljević i Miho Marinković koji se Kosoru posebno dopao. Za njega Kosor kaže da je tih dana u Münchenu: "...jurišao na mlade boemkinje." Žestina tog Mihe Marinkovića u konačnici je rezultirala ludilom - skončao je totalno prošvikan, skočivši s prozora Državne bolnice u Beogradu. U tim južnoslavenskim min-henskim boemskim kružocima vrtjeli su se još: Branko Popović, Vicko Foretić, Josip Šonje, Branko Lazarević i - Moša Pijade. Ta balkanska raspustošena багаža je svojim šarmom brzo privukla i bavorske boeme pa je "Panzion Fuhrmann" došao na slavan ili zao glas, kako tko je uzimao i doživljavao. Taj gazda Fuhrmann je, kako Kosor svjedoči, u Americi zaradio gadnu lovu pa se vratio u München otvorivši taj pansion želeći biti u centru umjetničkih bratija, nerijetko im zbog te meke duševne sklonosti ondje bivavši mecenom, a ne gazdom.

Od svih susreta s velikanima pisane riječi, kojima je Kosor bio opčinjen pa ih jurio po metropolama, najviše je bio impresioniran susretom s Maksimom Gorkim u Petrogradu. Bio je siječanj 1916. zima je zaledila grad, živa se spustila na -230, a Josip Kosor se iz Kazanske ulice gdje se smjestio kod stanovitih Anastazije Petrović i Nataše Ivanovne, tramvajem zaputio na drugi kraj Petrograda u goste Gorkom, Maksimu Gorkom. "Kako će me primiti i hoće li me uopće primiti", mučilo je Josipa dok se drndao tramvajem na drugi kraj grada, priznavši nemir pred taj susret. Gorki ga prima u svojim odajama, a Kosor mu odmah zatepa: "Ja sam Vam beskrajno zahvalan, Alekseje Maksimoviću, što ste bili tako ljubazni pa me umah, umah primili." U memoarskom tekstu o tom susretu Kosor prenosi dio tog dijaloga koji je jedno opširno divanjenje o svemu i svačemu, a u kojem Kosor uglavnom djetinjasto podilazi ruskom piscu. Nakon

Kosor se po europskim metropolama družio s tadašnjim intelektualnim velikanima: 1. Konstantin Stanislavski i Vladimir Nemirovič - Dančenko 2. Ivan Meštrović uvodi ga u krug oko Jugoslavenskog odbora 3. Maksim Gorki, s kojim se upoznao u Petrogradu u siječnju 1916. godine 4. Vladimir Becić, prikazan na autoportretu 5. kritičar Herman Bahr promovirao je 'Požare strasti' i ugurao tu dramu u najvažnije njemačke teatre

**'TAKO MI SE ZGADIO
 SISTEM SVIJETA,
 I MJESTO PERA
 SVEINSPIRACIJA
 MEĆE MI BOMBU
 U RUKE, DA PIŠEM
 PO LJEŠINAMA
 ZLIKOVACA KOJI SU
 IZDALI I POSLJEDNJU
 SJENKU MORALA'**

šest mjeseci Kosor je još jednom hodočastio Gorkom u njegov dom pa mu odnio i jednu svoju dramu prevedenu na ruski.

Je li istom metodom podilaženja ili možda minhenskim švalerskim stilom onog nesretnog Mihe Marinkovića uletio Ivanki Wenedikter Mitrović, nemoguće je rekonstruirati, ali koja god taktika zavođenja bila primijenjena, upalila je pa ga je životno sparila i, eto, nije na odmet, egzistencijalno zbrinula za visoki život u Londonu, jer je Ivanka postavši udovica od pokojnog supruga Don Pabla Mitrovića naslijedila pravo bogatstvo. Don Pablo Mitrović je bio bogati hrvatski iseljenik koji je financirao Jugoslavenski odbor. Kosor ih je zajedno upoznao u Londonu, a čim je Don Pablo izdahnuo te 1923., Kosor je opet počeo udisati londonski smog. Vjenčao se Ivankom Wenedikter Mitrović i živjeli su na liniji London - Dubrovnik. Na Lapadu su imali svoj ljetnikovac, odnosno dvorac Tamarix.

Bombe 2. Svjetskog rata Kosora i suprugu mu zahvatile su u tom lapadskom dvorcu. Dok su Josip, kuhar im i služavka ostali u dvorcu, Ivanka se zavukla u neki sobičak u obližnjem hotelu, sva utrnula od straha i šoka. Josip se strašno brinuo za nju jer nije mogla podnijeti granate koje su razarale grad, ubijale ljude i kod nekih mijenjale karakter iz ljudskog u pasji. Pišući o tim danima izražavao je veliku brigu prema svojoj voljenoj Ivanki, svojoj Ljubici kako ju je oslovljavao. Ti memoarski zapisi iz ratnog Dubrovnika su i posljednje Kosorovo objavljeno štivo. Drame je prestao pisati krajem 20-ih, potpuno se prepustivši lagodnom životu sa svojom Ljubicom. U jednom intervjuu iz 1936. na novinarovo pitanje što trenutno radi, Kosor odgovara:

"Momentalno se silim da ne radim ništa, tako mi se zgadio sistem svijeta, i mjesto pera sveinspiracija meće mi bombu u ruke, da pišem po lješinama zlikovaca koji su izdali i posljednju sjenku morala čovjekova i osramotili nas pred prirodom i svim tamnicama i vješalima, jer kakva je današnja Evropa?"

Od tog intervjuja pa do kraja života Kosor se silio da više ništa ne radi. Živio je uglavnom u Dubrovniku, u dvorcu Tamarix s tek povremenim odlascima u London, u maglu koju, kako je pisao, nije podnosio. Umro je u Dubrovniku 23. siječnja 1961., općekulturno zaboravljen. Njegova Ljubica, Ivanka Mitrović, poživjela je još dugo poslije njega u tom lapadskom dvorcu. Umrla je 1978.